

MAKÂMÂT ŞÂRİHİ AHMED eş-ŞERİŞİ, HAYATI VE ESERLERİ

M. Vecih UZUNOĞLU*

ÖZET

Ahmed eş-Şerîşî, VI./XII. asrın sonları ile VII./XIII. asrın başlarında yaşamış Endülüslü Arap dili âlimidir. Nahiv, Lügat, Edebiyat, Ahbâr gibi ilimlerde söz sahibidir. Hayatı hakkında kaynaklarda sınırlı bilgi mevcuttur. el-Harîrî'nin *el-Makâmât*'ına yaptığı şerhle meşhur olmuştur. Bundan başka Ebû 'Ali el-Fârisî'nin *el-İdâb* ile *ez-Zeccâc*'in *el-Cumel*'ini şerhetmiş, Ebû 'Ali el-Kâlî'nin *en-Navâdir*'ini ihtisâr etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed, Şerîşî, Makâmât, Endülüs, Nahiv, Edebiyat.

AHMAD AL-SHARISHI, THE EXPLAINER OF AL-MAQAMAT, HIS LIFE AND WORKS

ABSTRACT

Ahmad al-Sharishi, who was lived in last of VI./XII. and beginning of VII./XIII. centuries is an Andalusian Arabic language scholar. He was an authority in Arabic language and grammar, literature, etc. The knowledge about his life in the sources is very limited. al-Sharishi became famous with his explanation on al-Hariri's *al-Maqamat*. Besides this book, he wrote two explanations on Abu Ali al-Farisi's *al-Idab* and az-Zaccac's *al-Cumal* and summarized Abu Ali al-Kali's *an-Navadir*.

Key Words: Ahmad, al-Sharishi, Maqamat, Andalusia, Nahw, Literature.

Giriş:

Makâme, hayâlî bir kahramanın başından geçen olayların hayâlî bir hikâyeci tarafından dile getirildiği kısa hikâyeler serisinden meydana gelen edebî bir tür olup bu konuda yazılan eserlerin ortak adıdır¹. Çoğulu Makâmât olarak adlandırılan bu edebî türün en tanınmış örneklerinden biri el-Harîrî (ö.516/1122)'nin² *el-Makâmât* isimli eseridir. Yazıldığı dönemden itibaren büyük

* Yard. Doç. Dr., DEÜ İlahiyat Fakültesi, İzmir. e-posta: vecihuzun@hotmail.com

¹ Ayyıldız, Erol, "Makame" mad. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Makâmât hakkında geniş bilgi için bkz. Karaca, Ahmet Cevdet, *Arap Edebiyatında Makâme ve Bazı Makâmât Örnekleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniv. Bursa 2005.

² el-Harîrî hakkında geniş bilgi için bkz. Gülle, Sıtkı, *el-Harîrî, Hayatı, Arap Dil ve Edebiyatına*

ilgi gören *el-Makâmât*, çeşitli ülkelerde istinsah edilerek birçok edip tarafından taklit edilmiş ve üzerine birçok şerh yazılmıştır. Arap belâğatının ve üslup ustalığının sembolü sayılan eser değerini modern zamanlara kadar korumuştur.

Eserde, toplumdaki çelişki ve çarpıklıklara dikkat çekmek maksadıyla hayali kahraman Ebû Zeyd es-Serûcî'nin maceraları râvî olarak tanıtılan Hâris b. Hemmâm'ın dilinden akıcı bir üslupla anlatılır. Hâris, dünyayı dolaşan bir bilge, eserin kahramanı rolündeki es-Serûcî ise dilenci kılığında, güzel konuşarak insanları etkileyen, amacına ulaşmak için her türlü yalanı söyleyen ve hileye başvuran kurnaz ve düzenbaz bir kişidir. Gittiği her yerde Hâris ile karşılaşır ve her defasında Hâris onu, söylediği yalanlardan ve çevirdiği dolaplardan dolayı kınar. O da Hâris'ten kendisini bağışlamasını talep eder. Bu iki tipi, zıt davranışların birer simgesi olarak seçen el-Harîrî, okuyucuya, içinde yaşadığı toplumun iç yüzünü anlatmak ister. Bu bakımdan eser devrinin içtimai, siyasi, iktisâdî ve fikrî durumunu gözler önüne serdiği için büyük önemi haizdir.

Elli kısa Makâme'den oluşan eser, Arap dilinin bütün inceliklerini, anlatım gücünü, edebi sanatlarını ve kelime oyunlarını secili bir üslupla sergilemiştir. Yiğitlik, yardımseverlik, hikmet, iyilik, doğruluk, cömertlik, alçak gönüllülük gibi değerler övülürken halka kötü davranan görevliler, başarısız yöneticiler, insana değer vermeyen yetkililer gülünç duruma düşürülmüştür³.

el-Makâmât, içerdiği garip lafızlar, meseller, bilmeceler, bulmacalar, nahiv ve belâğata ait meseleler sebebiyle üzerine otuz beş kadar şerh yazılmıştır⁴. eş-Şerîşî, *el-Makâmât* üzerine üç ayrı şerh yazmış, fakat bunlardan sadece bir tanesi günümüze ulaşabilmiştir. Büyük olarak nitelenen ve edebî bir üslupla kaleme alınan bu şerhte müellif, *el-Makâmât*'ı sadece içerdiği deyimleri, meselleri, haberleri, kıssaları, ibretlik hikâyeleri, nevâdiri ve şüirleri lugavî düzeyde açıklamakla yetinmemiş, aksine bu çerçeveyi aşarak metni dış âlemlerle irtibatlandırmaya, metin içindeki ipuçlarından hareketle işaret ettikleri eşyalara bağlamaya gayret etmiştir. Bu sebeple, şehirlerden, başkentlerden, yöneticilerden, devrin olaylarından, makamelerde zikri geçen insanlardan söz

Dair Çalışmaları, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniv. İstanbul 1995.

³ Ebû Muhammed Kâsım b. Ali b. Muhammed el-Basri el-Hariri, *el-Makâmât: Şerhu Makâmâtî'l-Harîrî* (thk. Yusuf Bikâî), Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnânî, Beyrut ts.; Kılıç, Hulûsi, "el-Makâmât" mad. *TDV İslam Ansiklopedisi*.

⁴ Hacı Halife Mustafa b. Abdillâh Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kutub ve'l-Funûn* (tsh. M. Şerafettin Yalıtıkaya-Kilisli Rifat Bilge), Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1941, s. 1789. Bu şerhlerden Ebu'l-Feth el-Mutarrizî (ö. 610/1213), Ebu'l-Bekâ el-'Ukberî (ö. 616/1219) ve Ahmed eş-Şerîşî (ö. 619/1223)'nin şerhleri basılmıştır.

etmiş, yerleşim birimleri ve orada meşhur olan edipler, şahıslar ve bunların nesepleri, konumları, haberleri, meslekleri, eserleri hakkında bilgiler vermiştir.

Beş cilt ve iki bin sayfanın üzerinde bir hacme sahip olan eser, içerdiği bilgiler ve edebî yönü sebebiyle asırlar boyu âlimlerin ve ediplerin ilgisine mazhar olmuş ve müellifine haklı bir şöhret kazandırmıştır. eş-Şerîşî, bu şerh dolayısıyla Makâmât Şârihi olarak tanınmıştır.

Hayatı:

Adı Ebu'l-‘Abbâs Kemâluddîn Ahmed b. Abdulmu'min b. Mûsâ b. 'Îsâ b. Abdulmu'min el-Kaysî eş-Şerîşî en-Nahvî'dir⁵.

557/1162 yılında Endülüs'ün Şezûne (*Medina Sidonia*) eyaletine bağlı Şerîş (*Jerez de la Frontera*)'te⁶ doğdu. Hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Sadece, ilim öğrenmek arzusuyla doğuya seyahat ettiği zikredilmektedir. Mısır'da bulunduğu sırada Şam hakkında söylediği ve özlemine ifade ettiği şüirinden onun Şam ve Mısır'da bir müddet kaldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra memleketine dönmüş ve 619/1223 yılının Zilhicce ayında Şerîş'te vefat etmiştir⁷.

eş-Şerîşî; Ebu'l-Hasen b. Lubbâl, Mus'ab b. Ebî Rukeb, İbn Harûf, Ebû Bekr b. Ezher, Ebû Abdillâh b. Zerkûn, Ebu'l-Huseyn b. Cubeyr ve diğer birçok âlimden ilim tahsil etmiştir⁸. Öğrencileri arasında İbnu'l-Ebbâr, İbn Fertûn ve Ebu'l-Hasen er-Ru'aynî bulunmaktadır. İbnu'l-Ebbâr, 616/1219

⁵ Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât fî Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât* (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), 'Îsâ el-Bâbi el-Halebî, Kahire 1964, I, 331; a.mlf., *Lubbu'l-Lubâb*, Beyrut 1991, II, 53; Ahmed b. Muhammed el-Makkarî, *Nefhu'l-Tîb min Çusni'l-Endelus er-Ratîb* (thk. İhsân Abbâs), Dâru Sâdır, Beyrut 1968, II, 115; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, III. Basım, Beyrut 1969, I, 158.

⁶ Önceleri Şerîş olarak isimlendirilen bu yer daha sonraları Şereş adını almıştır. Bkz. Ebû Abdillâh Yakut b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâru Sâdır – Dâru Beyrût, Beyrut 1955, III, 340; Ebu'l-Fayd Muhammed Murtaâ ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, el-Matba'atu'l-Hayriyye, Mısır 1306, ş-r-ş md. Bu yer günümüzde, İspanyanın güneyinde Cadiz'e yakın büyük bir yerleşim birimidir.

⁷ Salâhuddîn Halîl b. Aybek es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* (thk. İhsân Abbâs), Daru'n-Ner Franz Siteiner, Wiesbaden 1970, VII, 158; el-Makkarî, *a.g.e.*, II, 116, 392; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 158; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn Terâcimu Musanniifi'l-Kutubi'l-'Arabîyye*, Matba'atu't-Terakkî, Dimaşk 1960, I, 304; A. Ben Abdeselem, "al-Sharishi", *EP* (ing.), IX, 350.

⁸ es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, I, 331; el-Makkarî, *a.g.e.*, II, 115; ez-Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs*, r-k-b md.

yılında Belensiye (*Valencia*)'de⁹ hocası Ebu'l-Hasen b. Harîk'in evinde, eş-Şerîşî'nin, el-Harîrî'nin *el-Makâmât*'ına yaptığı şerhini ona okuduğunu ve kendisinin de bunlardan bir kısmını dinlediğini zikreder. Ayrıca müellifin kendisine tüm rivayetlerini ve eserlerini rivayet etmesi hususunda icâzet verdiğini belirtir. Aynı şekilde er-Ru'aynî, 615/1218 yılında eş-Şerîşî'den ilim tahsil ettiğini ve icâzet aldığını ifade eder¹⁰.

Kaynaklarda onun Mâlikî mezhebine mensup fazilet sahibi, sika ve belîğ bir yazar olduğu zikredilmektedir¹¹. Nahiv, Lügat, Edebiyat, Ahbâr ve diğer ilimlerde söz sahibi olan müellif birkaç yıl nahiv, lügat, edebiyat ve arûz dersleri vermiştir¹². Aynı zamanda şair olan eş-Şerîşî'nin günümüze gelen yegâne şiiri Şam hakkında nazmettiği ve hasretini dile getirdiği beyitlerden ibarettir. Özlemini şu ifadelerle dile getirmiştir:

فَإِنْ قَلْبِي بِنَارِ الشَّقْوَقِ يَسْتَعِيرُ	يَا حَيْرَةَ الشَّامِ هَلْ مِنْ نَحْوِكُمْ حَبِيرُ
مَا لَذَّ لِلْعَيْنِ لَا نَوْمٌ وَلَا سَهْرُ	بُعْدَتْ عَنْكُمْ فَلَا وَاللَّهِ بَعْدَكُمْ
بِقُرْبِكُمْ كَادَتِ الْأَحْشَاءُ تَنْفَطِرُ	إِذَا تَذَكَّرْتُ أَوْقَاتًا نَأْتُ وَمَضَتْ
وَالْعَيْمُ يَبْكِي وَمِنْهُ يَضْحَكُ الزَّهْرُ	كَأَنَّي لَمْ أَكُنْ بِالتَّيْرَيْنِ ضَحَى
وَالدَّوْحُ يَطْرَبُ بِالتَّصْفِيقِ وَالتَّهْرُ	وَالوَرُقُ تُنْشِدُ، وَالْأَعْصَانُ رَاقِصَةٌ
لِي مِنْهُ فَهِيَ لَعْمَرِي عِنْدِي الْعُمْرُ	وَالسَّفْحُ أَيْنَ عَشِيَّتِي الَّتِي سَلَفَتْ
وَقَلَّ ذَاكَ لَهُ إِنْ أَعْوَزَ الْمَطَرُ ¹³	سَفَاكَ يَا سَفْحُ سَفْحِ الدَّمْعِ مِنْهَمَالًا

⁹ Endülüs'te, Kurtuba'nın doğusunda Akdeniz'e kıyası olan meşhur bir yerleşim birimidir. Bkz. el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, I, 490.

¹⁰ Ebu'l-Hasan 'Ali b. Muhammed er-Ru'aynî, *Bernâme'cu Şuyûbi'r-Ru'aynî* (thk. İbrahim Şubbûh), Vezâretu's-Sekâfe ve'l-İrşâd, Şam 1962, 90-91; es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 331; el-Makkarî, *a.g.e.*, II, 116.

¹¹ es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 331; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-'Ârifîn Esmâu'l-Muellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1955, I, 90; Yûsuf Elyân Serkis, *Mu'cemu'l-Matbû'âtü'l-Arabîyye ve'l-Mu'arabe*, Mısır 1928, II, 1121-1122.

¹² Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî, *el-Menhelu's-Sâfî ve'l-Mustenfâ ba'de'l-Vâfî* (thk. Muhammed Muhammed Emîn), el-Heyetu'l-Misriyyetu'l-'Âmmetu li'l-Kitâb, Mısır 1984, I, 374; Serkis, *el-Mu'cem*, II, 1121-1122.

¹³ el-Makkarî, *a.g.e.*, II, 116, 392.

"Ey Şam'ın komşuları! Sizin oralardan bir haber var mı? Kalbim hasret ateşi ile yanmakta.

Sizden uzak düştüm. Allah'a yemin olsun ki sizden (ayrıldıktan) sonra göz(üm) ne uykudan ne de gecelemekten tat almakta.

Yakınımda geçirdiğim ama şimdi bana uzak o vakitleri andığımda içim sanki parçalanmakta.

Sanki kuşluk vakti Neyrabeyn'de¹⁴ hiç bulunmadım; bulut ağlamakta, çiçek ona gülmekte.

Yapraklar şarkı söylemekte, dallar raksetmekte, ağaç ve nehir alkışla coşmakta.

Dağın yamacı... Orada geçirdiğim geceler nerede? O geceler –ömriime yemin olsun ki- nazarımda bir ömre bedel sayılmakta.

Ey yamaç! Seni gözümünden çağlayarak boşanan yaşlar sulasın. Bunu ona (yağmura) söyle, eğer (yağmur) ibtiyaç duyarsa."

Eserleri:

1. **Şerhu Makâmâtî'l-Harîrî:** eş-Şerîşî'yi meşhur eden eser, el-Harîrî'nin el-Makâmât'ına yazdığı şerhtir. Müellif bu esere büyük, orta ve küçük olmak üzere üç ayrı hacimde şerh yazmıştır. Büyük olan edebî, orta olan filolojik, küçük olanı ise muhtasardır¹⁵. el-Makâmât'ın en güzel ve kapsamlı şerhi olan edebî şerhin mukaddimesinde müellif, bu eserini Halife Ebû Abdillâh en-Nâsır ile oğlu Ebû Ya'kûb el-Mustansır'a ithaf ettiğini zikreder¹⁶. Eser, *Şerhu Makâmâtî'l-Harîrî* adıyla ilk olarak 1284/1867'de Bulak'ta iki cilt halinde basılmıştır. 1300/1883'de yine aynı yerde; 1306/1889 ve 1314/1896'te ise Kahire'de basılan eserin günümüzde başta Mısır, Beyrut ve Şam'da olmak üzere birçok baskısı yapılmıştır. Orta olan şerh ise yazma halinde Leiden (no: 415)'de bulunmaktadır.

¹⁴ Neyrab; Şam'a yarım fersah uzaklıkta bahçelerin ve yeşilliklerin ortasında bir köydür. el-Hamevî, gezinti için buradan daha güzel bir yer görmediğini ifade eder. Bkz. el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, V, 330.

¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Bekr İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla*, el-Mektebetu's-Şerefiyye, Cezair 1919, I, 136; İbn Tağrıberdî, *el-Menbelu's-Sâff*, I, 374; el-Makkârî, *a.g.e.*, II, 116; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, s.1790; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedyyetu'l-Ârifîn*, I, 90; Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*, Leiden, E.J. Brill, 1949, I, 327, *Supplementband*, I, 487, 544; E. Levi Provençal, "Şerîşî", *İA*, XI, 445.

¹⁶ Ahmed eş-Şerîşî, *Şerhu Makâmâtî'l-Harîrî* (nşr. Abdulmun'im Hafâcî), Mısır 1979, s.8.

eş-Şerîşî'nin günümüze ulaşamayıp sadece kaynaklarda geçen diğer eserleri ise şunlardır:

2.Şerhu'l-Îdâh: Ebû 'Alî el-Fârisî'nin nahve dair *el-Îdâb* isimli eserinin şerhidir¹⁷.

3.en-Nevâdiru'l-Mufide: Ebû 'Alî el-Kâlî'nin *en-Nevâdir* isimli eserinin muhtasarıdır¹⁸.

4.Şerhu Cumeli's-Sağîre: ez-Zeccâc'ın *el-Cumel* isimli eserinin şerhidir. Bundan başka eş-Şerîşî, ez-Zeccâc'ın bu eserine takyîd yazmıştır¹⁹. Kâtip Çelebi ise müellifin Abdulkâhir el-Curcânî'nin *el-Cumel fî'n-Nahv* isimli eserini şerhettiğini zikreder²⁰.

5.Meşâhîru Kasâidi'l-'Arab²¹,

6.Şerhu 'Arûdi's-Şi'r²²,

7.'İlelu'l-Kavâfi²³.

¹⁷ Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1988, (611-620 arası ölenler), s. 396-397; es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, VII, 158; *Keşfu'z-Zunûn*, s. 212.

¹⁸ es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 331; el-Makkarî, *a.g.e.*, II, 115; *Keşfu'z-Zunûn*, s. 1980.

¹⁹ el-Makkarî, *a.g.e.*, II, 115; Kehhale, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, I, 304;

²⁰ es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 331; *Keşfu'z-Zunûn*, s. 603.

²¹ el-Makkarî, *a.g.e.*, II, 115.

²² es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 331; *Hedyyetu'l-'Ârifîn*, I, 90

²³ es-Suyûtî, *a.g.e.*, I, 331; *Hedyyetu'l-'Ârifîn*, I, 90